

Madary Éva

THOMAS STEARNS ELIOT

Az irodalmi, művészi, de még a technikai élet fejlődése is úgy történik, hogy az új gondolat, új eszme megszületik egy úttörő szellem agyában. Az úttörők új úton haladnak, új módszert alakítanak ki; az utódok közt teremnek aztán az új irány lángelméi, ők teszik azt élvezhetővé, az emberiség közkincsévé.

Ilyen laboratóriumi, úttörő irodalom Eliot költészete. A tömegek számára még ma is érthetetlen, de szükséges ahhoz, hogy mindenki számára érthető, élvezhető, új költői irány szülessen.

Ez az egyik oka, hogy Eliot költészete olyan kevésbé ismert még Magyarországon, bár hazájában ma már a legnagyobbak közé tartozónak ismerik el. Számunkra azonban a térbeli távolság is idegenné teszi. Eliot költészete az új, katolikus miszticizmust képviseli. De ez a miszticizmus számunkra szokatlan, más, mint a német, vagy francia misztika. Claudel és társai miszticizmusa megfoghatóbb, közelebb, mint Eliot teljesen újszerű, minden hagyománnyal szakító kifejezései.

Pedig érdemes közelebbről megismerkedni Thomas Stearns Eliot-tal.

Szellemi nacionáléját For Lancelot Andrewes c. kritikai tanulmányában a következőképpen adja: „Irodalmi hitvallásom klasszicista, politikai felfogásom: royalista, vallásom: anglo-katolikus”.

Irodalmi működése kétirányú volt: egyformán nagy, mint kritikus és mint költő. De hogy az íróit megismerhessük, először meg kell ismernünk az embert.

Élete. Világnézete

Thomas Stearns Eliot 1888-ban született, St.Louis-ban, New England-ban középosztálybeli családból. Harvardban kezdte tanulmányait, majd Európában, a Sorbonne-on és Oxfordban folytatta. Angliában házasodott meg, angol állampolgár lett. Csak 1932-ben ment vissza hazájába, ahol Charles Eliot Norton néven a költészet professzora lett Harvardban. Ifjúkorától kezdve a Gerald Hopkins által megkezdett katolikus irányú forradalmi költészet követője, majd vezére lett.

Világnézete töretlen, egész életében a katolikus vallás dogmatikai és erkölcsi alapján állt. Ennek ismerete nélkül nem érthetjük meg költészetét sem. A világnézet mindig meghatároz egy embert. Még döntőbb ez a kérdés a művésznél, különösen az írónál, aki minden művében, nyiltnan, vagy a sorok között tanúságot tesz világnézetéről.

Eliot hívő katolikus, éspedig a hitnek abból a fajtájából, amelynek egyedül van létjogosultsága: a hit nála nem ruha, hanem lé-

nyének szerves része, amely nem műveinek meghatározott soraiban, hanem annak teljes egészében megnyilatkozik. Nem választ mindig vallásos tárgyat, de mindig a keresztény ember érzéseit tükrözi. A szociális kérdésekhez is hozzá mer nyúlni, de soha nem kerül ellentétbe a keresztény elvekkel.

Költeményei lelki élményekből fakadnak, de a kifejezetten valóság tárgyúak sem használják a vallásos élmények kifejezésére megszokott hangot. És hogy valóban, mennyire spontán és szubjektív vallásos lírája, azt éppen az bizonyítja, hogy bár elődei vannak, mégsem hasonlítható senkihez. A kritika Hopkins költészetének folytatóját látja benne, de Eliot hangja emberibb, közvetlenebb. Jellemző sajtáságai: a bűn iránti érzék, a lelki küzdelem leírása, a lelki halál ábrázolása, a testi haláltól való irtózás s a lelki élet mélypontjának, az emberi gyarlóságnak és szenvedésnek ábrázolása.

Világnézetét legtisztábban tanulmányaiban fejtí ki. Ismertetésül tehát ne költeményeiből, hanem prózai műveiből idézzünk.

Tetteid legyenek hasznosak, szavaid bátrak, gondolataid szépek: ez olyan program, amelynek megvalósítására nem elég egy emberélet.

Európa jövője sötét, de nekem úgy tűnik, mintha a történelem egészen új szakaszába lépne; olyan szakaszba, amelyben a pártokra szakadás már nem politikai, hanem közvetlenül szociális kérdések miatt történik.

Aki tudja, hogy mi a ma társadalma a valóságban, azzal is tisztában van, hogy a jelenlegi alapokon nem érdemes fenntartani.

A következő sorokban annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy nem az a társadalom keresztény, amely annak mondja magát, amely az ajkon hordott kereszténységet bátorítja, ha nem a kereszténység elvei alakítják életünket, a farizeusokhoz leszünk hasonlókká. A keresztény elvek szerint kell gondolkoznunk a háborúról is.

A közszájon forgó meghatározások, amelyekkel leírjuk társadalmunkat, az összehasonlítások más, „nem-keresztény“ társadalmakkal, amelyeket mi, nyugati demokráciák, felmagasztalunk, csak arra jók, hogy megcsaljanak és elhomályosítsák itéletünket.

Ha úgy értenénk, hogy keresztény társadalom vagyunk, hogy nem büntetünk meg senkit a kereszténység formái megvallásáért, igazunk lenne; de az életünket a valóságban irányító elveket még sajátmagunknak sincs bátorságunk bevallani.

Ha olyan magábanvéve borzalmas jelenséggel kerülünk szembe, mint a háború, mérlegre kell tennünk azt a szenvedést, amelyet közvetve, vagy közvetlenül okoz, és azokat a szellemi, vagy lelki javakat, amelyek belőle fakadnak. A háború esetében az az eredmény, hogy aránytalanul nagy annak a szenvedésnek a tömege, amely inkább rosszabbá, mint jobbá teszi az embereket, elrabolja emberi méltóságukat, és kiöli felelősségérzetüket.

A keresztény ideálok meghamisításának egyik oka az, hogy túlságosan jó propagandisták módjára, egyesek úgy akarták híveket toborozni a kereszténységnek, hogy minél kényelmesebbnek, semmi

áldozatot nem követelőnek igyekeztek feltüntetni, ami amellet, hogy meghamisította a hősök és vértanúk vallását, nem is célravezető.

Nincs semmi értelme, hogy a kereszténységet, mint könnyű és kényelmes életformát tüntessük fel. Az ifjakat, legalábbis az értékesebbjét, nem a könnyű vallás vonzza, hanem az, amelynek követése nehézséget jelent mind a fegyelmezetlen szív, mind a rendetlen szenvedélyek számára.

A kereszténységnek be kell hatolni az élet minden megnyilvánulásába, így az irodalomba is.

Az irodalmi kritikát ki kellene egészíteni egy határozott erkölcsi és teológiai szempontból ítélkező kritikával. Így pl. bizonyos korokban ennek hivatása lett volna a profán erkölcsi kódex által felmagasztalt, de a keresztény erkölcs számára elfogadhatatlan fogalmakat, mint pl.: gvallér-becsület, bosszú, stb. az irodalmi művekben megbélyegezni.

Amikor azonban helyesen, a kereszténység valódi ideáljai szerint akarjuk alakítani az egyén és a társadalom életét, ne veszítsük el a realitások iránti érzékünket.

Ha megvalósítandó keresztény rendről elmélkedünk, könnyen tévedhetünk egy erényes aranykor utópisztikus látomásának virányaira. Gondoljunk arra, hogy Krisztus országa a földön soha nem valósulhat meg tökéletesen, ugyanakkor azonban állandóan a megvalósulás felé kell haladnia.

A kritikus

Mint író, Eliot a művelt, kulturált, tudatos művész típusát képviseli.

Kritikai műveiben ez a fölüényes műveltség természetes biztonságban mutatkozik. Töményen, szabatosan fejezi ki gondolatait; legtöbbjük aforizmaszerűen hat. Feltétlenül hisz a költészet, az irodalom magasrendűségében. Megható, hogy ez a tudós milyen áhítattal közeledik a költészet minden megnyilatkozásához: olyan költőket és olyan közönséget kíván, akik osztoznak ebben az áhítatos értékelésben.

Ha az utóbbi 25 év irodalomtörténetét megírják, Eliot a kritikus szerepét inkább az izlés, mint a gondolatok történetének lapjai fogják feljegyezni. Fontos szerepe lesz ebben egyes írók: Marlowe, Johnson, Donne, Marwell, Massinger, Dryden új értékelésének. Eliot azonban nem teljesen saját személyében végezte el ezt a munkát, hanem képesse tette nemzedékét és utódait is ennek elvégzésére. „Kezükbe adta a szerszámot.” Több kritikai meglátását és értékelését azóta Cambridge is szentesítette.

Talán legjelentősebb kritikai munkái: Dante c. tanulmánya és a Valogatott tanulmányok. Itt meglátszik, hogy Dante Eliot irodalmi működésének fő hatóerői közé tartozott. Tanulmánya nemcsak Dante iránt ébresztett új érdeklődést, hanem a késői kö-

zépkor angol kultuszát is megindította. Bár Eliot azt írja, örömmel hagyja ott a költészet elméleti művelését a költészet gyakorlásáért, költészetében erősen érezhető kritikai működésének ösztönző, gazdagító hatása. „Egyes költők felfedezése közben saját költői erőit is felfedezi.” Így Lancelot Andrewes a Simeon énekét és a Napkeleti bölcsék útját, Andrew Marwell a Waste Land-et, Dante az Ash Wednesdayt eredményezte, úgyhogy kritikai működése legjobb kommentárja költészetének.

Módszerét legjobban stílusa határozza meg: semleges, tárgyilagoss, de annál erőteljesebb.

Elméleti művei szinte kínálkoznak az idézésre. Nem véletlen, hogy sok kritikai mondása aforizmaként szerepel.

Eliot a tömegek számára való érthetlensége ellenére igen nagy hatással volt korára, forradalmian alakította a közönség irodalmi ízlését. De nem úgy, hogy saját nézeteinek szolgái, önállóan átvételére buzdította volna olvasóit, hanem finom tapintattal, egyéniségüknek meghagyásával, csupán lehetővé tette, elősegítette, hogy az olvasó felfogóképessége, érzékenysége megtegye ugyanazt az utat, amelyen előtte az író járt. Eliot nem propagandista a szó rossz értelmezésében, nem követ el erőszakot olvasói felfogásán, — ez egyéniségével nem is lenne összeegyeztethető. M. C. Bradbrook úgy jellemzi hatását, mint a kristályét, amely ha nem kristályos tömegbe kerül, annak szabálytalan molekuláit is kristályos egységekbe alakítja, de közben egyikük sem változtatja meg kémiai összetételét.

A Dantében és a Válogatott tanulmányokban ifjúkora műveinek főpapi ünnepélyességét, amelyet később maga is elítélt, a kiforrott nagy művész alázatossága váltja fel. Így ír néha: „Kipling Gethsemane c. költeménye, amelyet azt hiszem, nem érték egészen.” Máshelyütt: „Őn ezt egyszerűnek tartja, de ez csak azt mutatja, milyen felületesen olvas.” Elmélyült, művészi alázatosság! Mennyire kellene ez az áhítatos, tudományos alaposág és helyes önértékelés a mai korban, mikor a tudományok népszerűsítése azt a veszélyt rejti magában, hogy a laikusok azt képzelik, ez maga a Tudomány! És aki egy ilyen, a tömegek számára írott cikket felületesen elolvasott, arról a kérdésről már ex cathedra, ellenmondást nem tűrő fölénytel és határozottsággal mer nyilatkozni! Bárcsak tanulnánk Eliot-tól alázatosan közeledni a tudományhoz és a művészethez!

De most nézzünk néhányat kritikai tárgyú gondolatai közül:

Ha csak azok irnának könyvet, akiknek valami mondanivalójuk van, és nem mindazok, akiktől állásuknál fogva elvárja a világ, hogy szabályos időközönként egészséges könyvnek adjanak életet, sokkal több olyan könyv lenne a megírt munkák irtózatos tömegében, amely elolvasásra is érdemes.

Aki a filozófiát becsüli, a kritikát sem vetheti meg.

Wordsworth és Coleridge nemcsak egy lejárt hagyományt vetettek el, hanem egy egész társadalmi rend ellen lázadtak.

Igaza van Shelleynek, mikor azt mondja, hogy a költők az emberiség egyedül elfogadott törvényhozói.

Ifjúságunkban el sem tudjuk képzelni, hogy az irodalmi művek rajtunk kívül, tőlünk függetlenül is léteznek. Még nem tudunk személytelenül olvasni; mindig azzal a költővel azonosítjuk magunkat, akivel éppen foglalkozunk.

Az irodalmi ízlés kifejlődése elválaszthatatlan az egyéniség és jellem fejlődésétől. Az irodalmi ízlés nem elszigetelt jelenség; nem lehet elkülöníteni érdeklődési és érzelmi világunktól.

Nem a műveletlen, hanem a félművelt tömeg akadályozza a költő útját; a magam részéről legjobban szeretnék olyan közönséget, amely sem írni, sem olvasni nem tud.

A költő mindenkinél inkább kívánja érezni, hogy munkája közvetlenül hasznos a társadalom számára.

A költészet értelme ez: néha sikerül kifejeznie a megnevezhetetlent, azt a mélyről jövő érzést, mely létünk igazi tartalma és amelybe oly ritkán tudunk behatolni.

Költészete

Eliot első költeménye, *Alfred Prufrock szerelme dala*, amelyet minden londoni kiadó visszautasított, a *Poetry* c. amerikai lapban jelent meg, Ezra Pound közbenjárására, 1917-ben pedig első verseivel együtt Angliában is kiadák. Ekkor már meg volt alapozva költői pályája, felfigyeltek tevékenységére, bár még mindig nem értették. Később egyre többen esküdtek művészetére, és *A Study of his writings*, Eliot műveit elemző tanulmány, már 1948-ban rövid idő alatt a második kiadást érte meg. Holott ez sem könnyű és népszerű olvasmány és Eliot műveinek alapos ismeretét tételezi fel.

Első nagyszabású költeménye a *Waste Land*; ebben csakugyan eléggé nehéz feladat elé állítja az olvasót a hétsoros latin,—görög nyelvű cím, a klasszikus románcokra való utalás, a homályos költői sorok közül az igazi értelem és szépségek kihámozása. Költői műveknél előfordul, hogy különböző esztéták különböző magyarázatokat fűznek hozzá értelméről, gondolati tartalmáról. Azonban Eliot *Waste Land*-jénél ez túlmegy a megszokott méreten. A *Waste Land*, Eliot utalása szerint a kelta legenda pusztá földje, az átoksújtotta ország, amelynek földje és élőlényei terméketlenek maradnak mindaddig, míg egy ifjú fel nem teszi az előírt kérdéseket. Későbbi kritikusok, F. R. Leavis, és Cleanth Brooks szerint a *Waste Land* a modern kor, a világháború utáni nemzedék világa, amelynek kihaltsága a szellem és a lélek halálát jelképezi.

Eliot költészetének, mint egész lényének legszembetűnőbb vonása a tudatosság, a szellemi fölény. A szellemi ember mértéktartása okozza, hogy leglíraibb megnyilvánulásaiban is személytelen marad, és a leghevesebb szenvedély kitérését is magasabbrendű értelem irányítja. Eliot költeményeinek mindig valamely szenvedély az indítója, de kifejezésének határt szab az értelmi tevékenység. Az értelem és a szenvedélyek e kettőssége Shakespeare-re emlékeztet.

Baudelaire-re emlékeztet viszont komor pesszimizmusa, a borzalmak hátborzongatóan hű ábrázolása, a sötét, kísérteties iránti érzése. Ezt nem világnézete diktálja (mert hiszen keresztény világnézete, különösen annak mai értelmezésében a derű: világos, diadalmas filozófia); eredetét részint a modern ember pesszimizmusában, a borzalmast bemutató naturalizmusában kereshetjük; de gondolkunk kell az angolszász lélek, az ó-angol költészet sötét világára, homályos, borongós, komor hangulatára is.

Eliot költői formája újszerű, új versformákat és versmértéket használ, de a formai anarchiától irtózik.

Műveit Magyarországon is ott találjuk minden modern angol költészetéről szóló antológiában. A legújabbak közül Képes Gézáé, a Sziget énekel közül néhányat költeményei közül, a legismeretebbeket: A víziló, Rapszódia egy szeles éjjelen. Alább néhány nálunk kevésbé ismert művének fordítását adjuk. E pár szemelvény azonban nem alkalmas arra, hogy Eliot hatalmas és igen érdekes és értékes költészetét megismerjük. Érdekes volna egy antológia azokból a verseiből, amelyek Magyarországon is komoly érdeklődésre számíthatnak.

SIMEON ÉNEKE

Adj Uram, békét! Pihenjek végre!

(Tör járja át majd

A te szíved is!)

Görnyeszt életem borzalmas terhe, s utódaimnak terhe is.

— Szívemhez ért már a halál mérge, az én halálom, s a többi mind...

Bocsásd hát, Uram, el a Te szolgád,
mert az üdvösséget már láttam itt!

A NAPKELETI BÖLCSEK ÚTJA

Metsző fagy kísért végig az úton.

Tél volt, hiába!

Nem utasoknak való idő ez,

ily hosszú útra,

a halott földön...

Tevém leroskadt az olvadt hóban.

Volt, hogy sajnáltuk szép palotánkat,

a függőkeretet, s a teraszokat;

A szörbetkináló, simabőrű lányt...

— Itt nem volt más, csak a tevehajcsárok,

bortól részeg és nőktől részeg, gyakran meglépő durva fickók;

ellenséges várak, idegen városok,

piszkos falvak, hol vagyont kértek falat kenyérért...

Nem, nem volt könnyű!

Végül már inkább éjjel is mentünk,

ébren aludtunk, meg sem pihentünk,

s az örület hangja súgta fülünkbe:

Örültek vagytok!